

VIEWS ON MACHIAVELISM AND DIFFERENT APPROACHES TO IT

M.J.Rajabov

Senior Lecturer of Ferghana State University

Annotation

In this article analyzes information about the life of Machiavelli, the psychological components of Machiavellianism, uncertainty and contradictions and discrepancies in the understanding of Machiavellianism, Machiavellians in psychological research, varying degrees of Machiavellianism.

Keywords: Machiavellianism, anthropocentric concept, Machiavellian behavior, rigidity or flexibility, bistrategic entities, strategies of cooperation, strategies of coercion and violence, degree of Machiavellianism

Machiavellizm deganda shaxsning shaxslararo munosabatlarda boshqa odamlarni manipulyatsiya qilishga moyilligi tushuniladi: o'zlarining haqiqiy niyatlarini yashirish va yolg'on chalg'ituvchi vositalar yordamida o'z maqsadlariga erishish, ko'pincha manipulyatsiya qaratilgan sub'ektning manfaatlari va maqsadlariga ziddir.

Avvalo Nikolo Machiavelli haqida. Nikolo Machiavelli (1469-1527) tarixga Uyg'onish davrining buyuk mutafakkiri sifatida kirdi: dunyoning antropotsentrik kontsepsiyasini (Antropotsentrizm - qadimgi yunoncha ἄνθρωπος - odam va lotincha centrum – markaz - inson tabiatning eng oliy ijodi ekanligiga ishonish, boshqa biologik turlar bilan solishtirganda muhim ahamiyatga ega deb ta'kidlanadi [6]) ishlab chiqqan siyosatchi, tarixchi va yozuvchi bo'lib, bunda markaziy o'rinni Xudo, Fortuna ma'budasi (lot. Fortuna - qadimgi Rimning omad va taqdirning oldindan bashorat qilib bo'lmaydigan ma'budasi [7]) va boshqalar emas, balki inson deb ta'kidlaydi [3]. N.Machiavelli hayotining asosiy maqsadlaridan biri - qo'shni davlatlar tomonidan doimiy hujumlariga qarshi vatani Florensiyanini mustaqilligiga erishishi va uni kuchli davlatga aylantirish edi. U uzoq qillar davlatning yuqori lavozimlarida ishlagan, jumladan, diplomatik xizmatda, ma'lum muddat xalq militsiyasini yaratishga harakat qilgan. Florensiyaning Muqaddas Liga¹ tomonidan mag'lubiyatga uchraganidan so'ng, Machiavelli qamoqqa tashlangan, qiynoqqa solingan, keyinchalik amnistiya qilingan va surgun qilingan. So'ng qisman maqomini tiklab, bugungi kunda yorqin deb baholangan asarlar yozgan.

Machiavellizmning psixologik tarkibiy qismlari quyidagilardan iborat:

1) sub'ektning boshqa odamlar bilan muloqot qilishda ularni manipulyatsiya qilish mumkin va kerak, degan ishonchi;

2) manipulyatsiya ko'nikmalari va qobiliyatlari, shu jumladan boshqalarni ishontirish, ularning niyatlari va harakatlarining sabablarini tushunish qobiliyati [2-

¹. Muqaddas liga - 1538 yilgi Muzaddas Ligasi Venetsiya Respublikasi sining iltimosiga binoan Papa Pol III tomonidan toshkil etilgan Kristian davlatlari Ittifoqi.

5]. Bizning maqolamizni mavzusi Makiavelizm tushunchasi borasidagi noaniqlik va qarama-qarshiliklarning tushunishdir, bular:

a) “makiavellizm” tushunchalari;

b) uni aniq psixologik tadqiqotlarda ishlatish

Birinchi jihat - Nikkolo Makiavelli shaxsining xususiyatlari va "makiavellist" tushunchasining zamonaviy mazmuni o'rtasidagi ziddiyatlar.

Ikkinchi jihat — makiavellizm g'oyalariidagi tafovutlar:

a) psixologlar va oddiy odamlar;

b) psixologlarning o'zlari.

Uchinchi jihat – xilma - hillik, shu jumladan qarama - qarshi psixologik qarashlar, makiavellizmni o'rganishning eng keng tarqalgan vositasi -“Mak-shkala-IV” so'rovnomasi.

V.V.Znakov ko'pgina psixologik tadqiqotlarda makiavelchilar aqlli, jasur, shuhratparast, dominant, qat'iyatli, xudbin, hissiy jihatdan zerikarli va sovuq, kommunikativ o'zaro ta'sirlarda qat'iy xarakterlanadi deb ta'kidlaydi. Makiavelizmning o'ziga xos xususiyati - bu boshqa shaxsni sub'ekt emas, balki ob'ekt sifatida ko'rib chiqishga qaratilgan [3].

Makiavelizm haqidagi qarashlar turli psixologik yondashuvlarda farqlanadi. Ushbu qarashlar biri P.Xayli [9] R.Kristining yondashuvi bo'lib, ular makiavelizmni axloqiy jihatdan tavsiflaydi. Chunki ular makiavelizmning nomaqbulligini, axloqsizligini va ehtimol, uning insondagi patologik tabiatini (insonning makiavelizm uchun manipulyatsiya qilishga moyilligida) ta'kidlaganlar. D.S.Uilson [16] bu muammoga oddiyroq yondashuvni taklif qilgan. U Makiavellianlarning xulq-atvorini moslashuvchanligini va ular uchun foydali bo'lganda halol, vijdonli hamkorlik qilish qobiliyatini ta'kidlaydi. Agar Makiavellianlarni xohishlari qondirilmasa, ular majburlash va zarar etkazish strategiyasiga o'tish ular uchun afzalroq bo'lib tuyuladi.

P.Xeyli ta'kidlashicha, har ikkala yondashuv ham bir muhim jihat bilan cheklangan: ular makiavelizmni o'zlari va boshqa xususiyatlar o'rtasida turli darajadagi yaqinlik munosabatlarida bo'lgan quyi tartibdagi bir nechta xususiyatlardan iborat deb hisoblashadi. Bu o'ziga hos vaziyatlarga olib keladi: turli tadqiqotlarda ma'lum bo'lishicha, masalan, makiavellik past yoki yuqori tashvish bilan bog'liq; ba'zida rigidlik yoki fleksibillik (qarama-qarshi bo'lishiga qaramay, yangi dalillarni idrok etishni hisobga olgan holda dunyoning semantik obrazini o'zgartirish qobiliyati); ba'zan u aql bilan bog'liq (“makiavellist - aqlli”), ba'zan esa yo'q [16, 21].

P. Xeyli o'zi makiavellizmni inson o'z imkoniyatlarini boshqarishi mumkinligi nazariyasi va evolyutsion yondashuv kontekstida ko'rib chiqdi. Bu primatlarning har xil turdagi cheklangan resurslar uchun kurashda bir-birini psixologik manipulyatsiya

qilish qobiliyatini qanday shakllantirganligini ko'rsatadi. Shaxslar bir xil maqsad uchun intilishlari davomida, boshqalar bilan ijtimoiy aloqada ma'lum raqobatdosh ustunliklarga erishishga harakat qilishadi - bu holatlar har xil turdagi strategiyalardan, shu jumladan makiavellian strategiyalaridan foydalanish va yangi yollarni topish uchun ob'ektiv imkoniyatlar yaratadi. P.Xeyli insonning xulq-atvor namoyon bo'lishining turli xil kombinatsiyalari mavjudligini isbotlab, bolalar va kattalarning haqiqiy xatti-harakatlarini kuzatish, shuningdek ularning so'rovlari asosida u tanqid qilingan yondashuvlarning cheklovlarini engib, sub'ektlarning beshta guruhini tasniflashni joriy etdi. Bunga quyidagilar kiradi:

1. Bistrategik sub'ektlar (asl makiavellistlar), ijtimoiy hamkorlik yoki majburlash va zo'ravonlikning ijtimoiy bo'lmagan strategiyalari bo'lgan moslashuvchanlikdan yuqori darajada foydalanadilar-ular muayyan vaziyatda zarur deb hisoblagan narsalarga qarab (bistrategic controllers) o'zgaradilar;

2. Asosan hamkorlik strategiyalaridan foydalanadigan sub'ektlar (prosocial controllers);

3. Asosan majburlash va zo'ravonlik strategiyalaridan foydalanadigan sub'ektlar (coersive controllers);

4. Hamkorlik strategiyalaridan ham, majburlash va zo'ravonlikdan ham o'rtacha foydalanadigan sub'ektlar (typical controllers);

5. Ushbu va boshqa strategiyalarni kam va samarasiz qo'llaydigan sub'ektlar (noncontrollers).

P.Xaylining ta'kidlashicha, bunday xatti-harakatlarning ayrim turlari o'z-o'zidan samarasiz bo'lishi mumkin bo'lsa-da, bir guruh sub'ektlarda ular bir-birini to'ldiradi va uning samaradorligini oshiradi.

B.G.Meshcheryakov va A.V.Nekrasov turli darajadagi makiavelizmga ega bo'lgan shaxslarda yolg'on va haqiqatni tan olishning (sohta) haqiqiy samaradorligini taqqoslash o'tkazgan. Mualliflarning ta'kidlashicha, haqiqiy xatti-harakatlardagi qobiliyat hayotiy tajriba bilan birga keladi va makiavelizm uning rivojlanishiga yordam beradi [18].

Makiavelizm darajasi (McScale) mualliflarning fikriga ko'ra, quyidagilardan iborat edi:

1) odamlarga ishonib bo'lmaydi va ularni manipulyatsiya qilish mumkin va kerak degan e'tiqodning mavjudligi;

2) manipulyatsiya qila olish ko'nikmalarining mavjudligi.

Keyinchalik, ko'plab olimlar Makiavelian shaxsining o'ziga xos xususiyatlarini aniqlashtirish, kengaytirish yoki ko'rsatishga harakat qilganlar.

Makiavelizm - bu odamlarning boshqa odamlar bilan munosabatlari tizimini ifodalovchi barqaror shaxsiy xususiyatdir [10].

Makiavelizm - bu shaxsning shaxslararo munosabatlarda boshqa odamlarni manipulyatsiya qilishga moyilligi [13].

Makiavelizm - bu ko'pincha o'z manfaatlariga zid bo'lgan shaxsiy maqsadlar uchun boshqalarni manipulyatsiya qilishni o'z ichiga olgan ijtimoiy xulq-atvor strategiyasi [22].

Yuqorida aytib o'tilganidek, Geis R. va Christie F. (Geis R. and Christie F.) [11] makiavelizm darajasini aniqlash uchun test yaratdilar. Olimlar uchta darajani aniqladilar: past, o'rta va yuqori. Darajalarga bo'linish quyidagi mantiqqa ega edi: "Har birimiz turli darajada manipulyatsiyaga qodirmiz, lekin ba'zilar boshqalarga qaraganda ko'proq moyil" [22]. Keyingi tadqiqotlar davomida ma'lum bo'lishicha, Makshkalasi bo'yicha yuqori ball olgan odamlar yaxshi ish xotirasiga ega, kuzatuvchan (batafsilroq ma'lumotga e'tibor bering), odamlarni yaxshi tasniflaydi va ularning xatti-harakatlarini bashorat qiladi [12], ijtimoiy kontekstga sezgir, moslashuvchan. [19], tengdoshlari orasida mashhur [16], o'zlarining shaxsiy maqsadlariga yo'naltirilgan [18], bilvosita tajovuz qilish usullarini o'zlashtiradilar [22], yuqori darajadagi nevrozizmni ko'rsatadilar [20], kuchli hissiy reaksiyalar, impulsiv [21], xavf bilan bog'liq sport va kasblarni afzal ko'rish [o'n uch]. SHu bilan birga, Mac shkalasi bo'yicha yuqori ball olgan odamlarning xayrixohligi va vijdonliligi past [14; 15], empatiyaning past darajasi [10; 8; 12], hissiy intellektning past darajasi [21], hissiy jihatdan sovuq, qo'pol odamlarda taassurot qoldiradi, o'zining va boshqa odamlarning his-tuyg'ularini yomon ifodalaydi va tushunmaydi [12; 11; 13], ko'pincha salbiy his-tuyg'ularni boshdan kechiradi [13], xulq-atvorning axloqiy me'yorlariga e'tibor bermaydi [10].

Makiavelizm bo'yicha ko'plab ilmiy tadqiqotlar hozirgacha nashr etilganiga qaramay, ilmiy mahalliy va xorijiy nashrlarning bibliometrik tahlili amalga oshirilmagan. Shu bilan birga, ushbu tahlilga bo'lgan ehtiyoj aniq, chunki u nafaqat dolzarb tadqiqot mavzularini aniqlashga va makiavelizm kontseptsiyasi bilan bog'liq bo'lgan bilimlar evolyutsiyasi jarayonini vizual tasvirlashga, balki machiavellizm tushunchasini aniqlashga ham yordam beradi. Ushbu sohadagi kelajakdagi tadqiqotlar uchun rivojlanish tendentsiyalari. Ushbu tadqiqotning vazifalari:

1) Makiavelizm kontseptsiyasi bilan bog'liq mavzularga bo'lgan ilmiy qiziqishning hozirgi darajasini aniqlash;

2) Makiavelizm bilan bog'liq eng dolzarb mavzularni ajratib ko'rsatish;

3) Makiavelizm kontseptsiyasi bo'yicha keyingi tadqiqot yo'nalishlari uchun asosiy yo'nalishlarni belgilash.

Adabiyotlar

1. Грачев Г. В. Личность и общество: информационно-психологическая безопасность и психологическая защита. М., 2003.

2. Знаков В. В. Макиавеллизм, манипулятивное поведение и взаимопонимание в межличностном общении // Вопросы психологии. 2002. № 6. Электронная версия: <http://courier.com.ru/vp/vp0602znakov.htm>.
3. Знаков В. В. Психология понимания: проблемы и перспективы. М., 2005.
4. Мещеряков Б.Г., Некрасова А.В. Макиавеллизм, ложь и правда в повседневной жизни // Человек. 2005. № 6. Электронная версия: <http://www.courier.com.ru/homo/ho0605mescheryakov.ht>.
5. Хлодовский Р.И. Никколо Макиавелли // История всемирной литературы: В 9 т. / АН СССР; Ин-т мировой лит. им. А. М. Горького. М., 1985. Электронная публикация: ФЭБ. <http://feb-web.ru/feb/ivl/vl3/vl3-1302.htm>.
6. Ребра. — М.: Вече, АСТ, 2002.
7. Любкер Фридрих Издательство: Директ-Медиа, 2007 г. Подробнее: <https://www.labirint.ru/multimedia/288951/>
8. Rajabov, Murodil Jumaboyevich; Rajabova, Hurshida Abbasovna; ,Tana tili (harakatlardan fikrni qanday o`qish mumkin),,,,,,2015,G`ofur G`ulom
9. Rajabov, MJ; ,MANIPULATION AS PROCESS DECISION MAKING IN ADVERTISING,Психологическое здоровье населения как важный фактор обеспечения процветания общества,,,,,358-360,2020,
10. Rajabov, MJ; ,Factors of manipulative effectiveness,Психологическое здоровье населения как важный фактор обеспечения процветания общества,,,,,151-154,2020,
11. Rajabov, MJ; Sotvoldiev, JM; ,INFORMATION-PSYCHOLOGICAL EFFECTS OF ADVERTISING AND BUYER MOTIVATION,Психологическое здоровье населения как важный фактор обеспечения процветания общества,,,,,62-64,2020,
12. Rajabov, MJ; Absalamov, EU; ,NLP IN ADVERTISING AND PRINCIPLES OF ITS APPLICATION,Психологическое здоровье населения как важный фактор обеспечения процветания общества,,,,,355-357,2020,
13. Rajabov, MJ; Rajabova, XX; ,Self-consciousness of students in social and psychological mechanisms,Theoretical & Applied Science,,12,176-179,2019,Товарищество с ограниченной ответственностью Теоретическая и прикладная наука
14. Ражабов, МЖ; ,Психоллингвистик жараёнда манипуляциянинг роли,Инновации в педагогике и психологии,4,7,,2021,
15. Murodil, Rajabov; ,The concept of makiavellism in the scientific psychological literature and the degree of mac-scale in a person,ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal,11,5,1249-1257,2021, South Asian Academic Research Journals

16. Jumaboevich, Rajabov Murodil; ,TYPES OF MANIPULATION AND EXPRESSION OF REPRESENTATIVE SYSTEM IN PERSONS, Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 10, 1, 122-126, 2022,

17. Jumaboevich, Rajabov Murodil; , "Black Three in Personal Psychological Characteristics or Maciavelism, Psychopathy and Narsism", Eurasian Scientific Herald, 8, , 38-41, 2022,

18. Ражабов, Муродил Жумабоевич; Бутаев, Бахромжон Шарофитдинович; , Оилавий муносабатларда манипулятив таъсир таълили, O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI, 1, 8, 132-137, 2022,

19. Бутаев, Бахромжон Шарофитдинович; Ражабов, Муродил Жумабоевич; , Ёлгон ва унинг бошқа нейролингвистик белгилари, Новости образования: исследование в XXI веке, 1, 1, 262-267, 2022,

20. Бутаев, Бахромжон Шарофитдинович; , "ЗАМОНАВИЙ АДАБИЁТЛАРДА ЁЛГОН, УНИНГ ТАБИАТИ, КЕЛИБ ЧИҚИШИ ВА МОҲИЯТИ", O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI, 1, 8, 127-131, 2022,

21. Nurmuhammad, Ahmadjonov; , DEVELOP STUDENTS' THINKING SKILLS IN THE LEARNING PROCESS BASICS, ResearchJet Journal of Analysis and Inventions, 2, 1, 1-7, 2021,

22. Nurmuhammad, Ahmadjonov; Masturabonu, Sobirjonova; , 8-9 YOSHDAGI BOLALARDA GEOMETRIK MATERIALLARNI O'RGANISH ORQALI AQLIY OPERATSIYALARNI SHAKLLANTIRISH, Archive of Conferences, 25, 1, 182-188, 2021,

23. Nabijon o'g'li, Ahmadjonov Nurmuhammad; , PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF THE FATHER'S RELATIONSHIP IN PERSONS WITH DIFFERENT DEGREE OF DEPENDENCE, PEDAGOGS jurnali, 24, 3, 124-127, 2022,

24. Nabijon o'g'li, Ahmadjonov Nurmuhammad; , KICHIK MAKTAB YOSHDAGI O'QUVCHILARNING TAFAKKUR OPERATSIYALARI RIVOJLANISHINI NAZARIY JIHATDAN O'RGANILISHI, IJODKOR O'QITUVCHI, 3, 29, 229-236, 2023,

25. Nabijon o'g'li, Ahmadjonov Nurmuhammad; , KICHIK MAKTAB YOSHDAGI O'QUVCHILARDA TAFAKKUR JARAYONLARINING XUSUSIYATLARI VA RIVOJLANISHI, SO'NGI ILMIY TADQIQOTLAR NAZARIYASI, 6, 4, 416-422, 2023,